

דימויים, סטראוטיפים וזהות עדתית של ספרדים ואשכנזים בארץ ישראל במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה בעדויות עיתונאית התקופה

גדעון קוץ

אינו מקובע, הן כפופות ל"משחק" הנמשך של ההיסטוריה, התרבות והעוצמה. הזהויות אינן מוגבלות לשחזור העבר שכשיתגלה יבטיח את המובן של עצמנו לנצח — הן השמות שאנחנו נותנים לדרכים השונות שבהן ממצבים אותנו, ושבהן אנו ממצבים את עצמנו בנרטיבים של העבר.⁶

רוברט קולס ופיליפ דוד טענו כי עובדת קיומם של סמלים ורעיונות עכשוויים המשמשים להגדרת הזהות התרבותית, אינה מבטיחה שמשמעותם הייתה תמיד זהה או שהיא לא השתנתה בהקשר של השימושים החדשים.⁷ אבל לרן סבר שלא די בקיום התפיסה ההיסטורית של הזהות התרבותית:

יש להשלים עם כך שיהיו תמיד כמה גרסאות למה שיוצר את תוכנה של הזהות התרבותית. זוהי תוצאה של העובדה שהזהויות התרבותיות מובנות לא רק היסטורית, אלא גם סביב האינטרסים והשקפות העולם של מעמדות וקבוצות בחברה באמצעות מוסדות תרבותיים שונים. הקריטריונים להגדרת הזהות התרבותית הם תמיד צרים וסלקטיביים יותר מהפרקטיקות ומההרגלים התרבותיים המורכבים והמגוונים של עם. לכן אפשר באופן טיפוסי למצוא תהליך סלקציה שבו רק כמה מאפיינים, סמלים וניסיונות קבוצתיים מובאים בחשבון ואחרים מודרים. יש גם תהליך של הערכה שבו הערכים של מעמדות, מוסדות וקבוצות מסוימים מוצגים כערכים לאומיים ואחרים מודרים. כך נבנית קהילה מוסרית שאמורה לחלוק ערכים משותפים ומדירה ערכים אחרים. גם תהליך של התנגדות ננקט לעתים תכופות, ובו קבוצות, דרכי חיים ורעיונות מוצגים כקיימים מחוץ לקהילה הלאומית. הזהות הלאומית מוגדרת כנגד קבוצות אחרות אלה, כלומר הרעיון של "אנחנו" מנוגד ל"הם" או "האחרים". ההבדלים עוברים הגזמה.⁸

עם זאת, ההפרדה בין אשכנזים לספרדים היא תוצאה המצב בגולה, ולא בחיי עם ישראל העתיק בארצו, שידע פילוגים אחרים. ההגירה לארץ הקודש העבירה לארץ ישראל דגם מוקטן של הטרנספורמציות בזהות הלאומית בתפוצה. הול ואחרים שילבו את מושג התפוצה, דיאספורה, בניית הזהויות. פול גילרוי סיכם את תרומת המושג

מתחים עדתיים בקרב היהודים, במיוחד בכל הקשור לחלוקה ל"אשכנזים" ו"ספרדים", מוצאים את ביטויים בעולם הדימויים ויוצרים סטראוטיפים ה"מדביקים", לטענת הפסיכולוגים החברתיים, תכונות כאלה או אחרות לעדה זו או אחרת, לפרקים בתרגום של מציאות אפיוזית. גורדון ו' אולפורט הגדיר סטראוטיפ באמצעות השוואה עם מונחים אחרים, כמו "דעה קדומה": "סטראוטיפים הם במקורם דימויים בתוך קטגוריה המובאים על ידי הפרט כדי להצדיק דעה קדומה של אהבה או של שנאה [...] סטראוטיפ אינו זהה לקטגוריה אלא יותר אידאה פיקס המלווה קטגוריה. לעתים קרובות הוא קיים כסימון קבוע של קטגוריה [...] סטראוטיפים אינם זהים לדעה קדומה. הם אמצעי לרציונליזציה. הם מתאימים את עצמם למזג השולט של הדעה הקדומה או למצב".¹ רובין מ' ויליאמס ציין כי "לצד תחושת הריחוק החברתי הסטראוטיפים הם אחד הביטויים המקובלים של דעה קדומה. הם תוויות או זהויות שאנו מעניקים לאנשים, שמראות מי אנו מאמינים שהם ואיך לדעתנו הם יתנהגו".² רוג'ר בראון דיבר על מרכיבי ההכללה, האתנוצנטריות ו"גרעין של אמת" ביצירת הסטראוטיפ.³ אולפורט הוסיף: "ראינו שמקורם של הסטראוטיפים יכול שלא לנבוע מגרעינים של אמת, הם מסייעים לאנשים לפשט את הקטגוריות שלהם; הם מתרצים עוינות, לפעמים הם משמשים כמסכי הקרנה לקונפליקטים האישיים שלנו. אך יש גם סיבה נוספת או חשובה ביותר לקיומם. הם נתמכים מבחינה חברתית, מתחדשים תמידית ומרוקעים על ידי אמצעי תקשורת ההמונים".⁴

עם זאת לסטראוטיפים יכול להיות תפקיד גם בעיצובן של זהויות תרבותיות או בטרנספורמציה שלהן, כפי שאנחנו חוקרים של לימודי התרבות. חורחה לרן סבר ש"עיצובן של זהויות תרבותיות נזקק למושג ה'אחר' והגדרת העצמיות התרבותית כרוכה תמיד בהיבדלות מן הערכים, התכונות ודרכי החיים של האחרים".⁵ סטיוארט הול הציג תפיסה היסטורית של זהות תרבותית:

זהויות תרבותיות באות ממקום כלשהו, יש להן היסטוריה. אך כמו כל דבר שיש לו היסטוריה, הן משתנות כל העת. מאחר שהעבר שלהן

למהדרין, נולד באוקראינה והיה חובב התרבות הצרפתית, אבל מכתבו מעיד שלא תמיד הלך בתלם. כך ייעץ בריל לפינס:

אם היה הוטל יהודי בירושלים, הייתי מייצבך לסור אל הוטל ותשב שם כל הימים אשר תהיה לבדך שם. אך באשר אין שם הוטל יהודי, ההכרח לא יגונה לבקש לך מנוח באחד מבתי יושבי ירושלים, אל בית פולאק או אשכנזי או הונגרי לא תסור ולא תאכל אתם לחם כל הימים שתהיה לבדך בירושלים. ולא תרבה שיחה עמהם בבתיהם, ותסור לבית ספרדי מכובד [...] בבית ספרדי תאכל ותישן, ותקבע לך מקום להתפלל ברוב הימים בבתי התפילה לאשכנזים – פעם אצל הפרושים ופעם אצל כל החסידים למיניהם. ובשבתות ויום טוב, ובייחוד בראש השנה ויום־כיפור, שמנהג ירושלים לבנות הרבה מאד (דבר שלא תוכל עשהו) – תתפלל בין הספרדים. תשתדל במאד מאד כי הוועד יתן על ידך מכתב אחד כתוב לרבני הספרדים והאשכנזים ביהד [...] ויבקשו מהם כי רבני הספרדים יבחרו מהם איש אחד והרבנים האשכנזים מהם איש אחד, אשר ילכו עמך בימים הראשונים להראות לך את אשר דרוש לך לראות. ואם יהי בידך מכתב כזה, אז בלי ספק יבחרו הספרדים בזה נסים ברוך [גיסו של בריל וחתנו של רבי יעקב ספיר]. ואנכי מזה אשתדל כי האשכנזים יבחרו בהסוחר הגביר בן־ציון לאון [מייסד מאה שערים]. כי זה לאון ונסים ברוך הם אוהבים זה לזה. דבר יקר מאד בירושלים שספרדי ואשכנזי יאהבו איש את רעהו [...] לספרדים אך למותר להמליץ לי בעדך, כי המה בעצמם על כפיים ישאוך ויעטרוך. כי המה מכובדים ומכבדים במאד מאד את מכבדיהם, ומה גם האיש אשר יקוו ממנו עזר. אבל מה שתשמע מפייהם לא יהיו בעיניך ככתובים וכמסורים מסיני [...] אוהבים רבים אין לי בירושלים, אבל אלה שמתפחדים ממני לא מעטים המה ולא אדע למי אכתוב על אודותיך כי יכין את דעת הקהל בטרם בואך [...] ובדרך כלל לא תועיל כל הבנה לדעת הקהל שם, כי בירושלים אין דעת קהל בין האשכנזים [...] לא תפלל בלימודים וגם בדברי תורה עם חכמי ורבני האשכנזים, ולספרדים תראה לדעת את ידיעתך בתלמוד. אך אם המה יאמרו לך איזה דבר אף כי יהיה טעמו כריר חלמות – תאמר "מתוך מדבש", ובהזה תגדל ידיעתך בעיניהם במאד מאד.¹⁰

נעצור כאן לסיכום ביניים קצר. הערותיו של "מנתח העדות", בריל, נוטות "לטובת" הספרדים, גם אם הוא יודע להיות מסויג בשבחי. הספרדים הם, אפוא, אנשי כבוד ומארחים למופת (בעיקר מי שחשוב להם מטעם זה או אחר), בעלי נימוסים טובים וגם אוהבים כי יחמיאו להם. תכונה מבורכת נוספת למי שאינו מחמיר באדיקות: הם שומרים על איפוק בתפילות החגים ונמנעים מהגזמות אשכנזיות. האשכנזים זוכים ליחס חשדני. הם הפוליטיקאים שאתם צריך לשאת ולתת, הם גם אינדוידואליסטים ("אין בירושלים דעת הקהל בין האשכנזים"). בריל מוסיף עוד עצה המעידה על תפיסת המציאות שלו: "מדי תבוא ירושלימה, תשכור לך למורה את סניור יוסף ששכרוהו גבאי תלמוד תורה ללמוד בתלמוד תורה שפת ערבי, כי ילמוד עמך שפת ערבית. ותשקוד בראשונה על ההרגל לדבר, והדקדוק וההגיון תלמוד אחר כך במשך הזמן". בארץ יש לדעת ולדבר ערבית, גם אם "הדקדוק וההגיון אינם נרכשים מיד".¹¹

עם הזמן התברר לבריל כי פינס לא שמע לעצותיו. במאמריו, שחלקם נכתבו בעילום שם, ובדיווחיו שהתפרסמו בעיתונות העברית באירופה, הוא מתח ביקורת על שולחיו (הנכבדים הספרדים של הקהילה היהודית הבריטית) וגילה אהדה דווקא לקהילה האשכנזית, שנראתה לו פתוחה יותר לשינויים לשיפור מצבה ונכונה להתיישבות בארץ.

הזה לחקר זהויות: "ההזדהות עם דיאספורה ניצבת מחוץ ולעתים מנוגדת לצורות הפוליטיות ולקודים של האזרחות המודרנית [...] הדיאספורה מעניקה בסיס והערכה מחדש לרעיון של זהות מהותנית ומחלטת, ומציעה דרך לדמיין מושג מורכב יותר, מתוחכם מבחינה אידאולוגית ואורגני של הזהות מאשר זה שמציעות האופציות המתחרות של הגנאלוגיה והגאוגרפיה".⁹

"דבר יקר מאד בירושלים שספרדי ואשכנזי יאהבו איש את רעהו..."

הטענות בדבר אפליה של הקהילות המזרחיות בעיצוב זהות התרבותית של מדינת ישראל ידועות ונתמכו בעדויות. היריבות בין האשכנזים לספרדים היא בסיס מוסכם לרבות מטענות אלה. אפשר היה לחשוב שהתופעה כפי שהיא מוכרת לנו בממדיה הנוכחיים, ימיה כימי המדינה – כור ההיתוך ומיזוג הגלויות – או כימי העליות לארץ ישראל במאה העשרים והדינמיקה הדמוגרפית שיצרו. אבל גם גלים קודמים של הגירה יצרו זהויות עדתיות.

בסוף המאה התשע־עשרה היו רוב יהודי היישוב הישן (כ־25,000 נפש) ממוצא "ספרדי" וקלטו את העלייה האשכנזית. מצב הפוך היה אחרי קום המדינה, בעקבות גלי העליות האשכנזיות. מסמך משנת 1878 מוכיח כי היה ניסיון לאתר "תכונות אשכנזיות" ו"תכונות ספרדיות" כבר בימי היישוב הישן. כדי לעמוד על הסטראוטיפים של אז ומקורותיהם האפשריים, אין טוב מלהקשיב לעדותו של יחיאל בריל, מייסדו ועורכו של העיתון העברי הראשון בארץ ישראל, **הלבנון** (1863). ירושלים לא האירה את פניה ליחיאל בריל. הוא נאלץ לסגור את עיתונו בתום שנה ולעבור לפריס, מפני שעקב ריב בין עיתונו לעיתון החסידים **הבצלת** הוא נפל קורבן להלשנה לשלטון התורכי. אבל בריל נשאר "ארץ־ישראלי" עד סוף ימיו. הוא חי את המתרחש בארץ, רב את ריביה ואף הוביל אליה קבוצת מתיישבים. באחד

יחיאל בריל

יחיאל מיכל פינס

מלילות קיץ שנת תרל"ח (1878) הוא כתב לידידו, רבי יחיאל מיכל פינס, שעמד לצאת מלונדון בשליחות "ועד מזכרת משה מונטיפיורי" לירושלים, וביקש "להגיד לו את הלכי הנהגתו בבואו ירושלימה". בריל כתב ממיינך, היא מגנצה, תחנה נוספת בדרך נדודי ונדודי **הלבנון**, שהפך לביטאון החרדים. מכתב זה נמצא באוספו של ההיסטוריון אליעזר רפאל מלאכי, ואת רובו מקדיש יחיאל בריל לניתוח "בעיותיה העדתיות" של ירושלים. בריל עצמו, יש לדעת, היה אשכנזי

שנתיים קודם הוא מצא, כך ראינו, "רוח חיים" זו דווקא אצל האשכנזים. בצפת מצא בריל שבעים משפחות של יוצאי צפון אפריקה, ליתר דיוק אלג'יריה. הללו היו בעלי אזרחות צרפתית ונציג מטעמם נתן לבריל, שעמד לשוב לצרפת, שבעים פרנק, פרנק לכל משפחה, כתרומה להקמת פסלו של הגיבור הלאומי גמבטה, בעירו קאורס...

בריל תקף בחריפות יתרה ובציניות לא מעטה את היישוב האשכנזי בצפת, על התנאים הסניטריים הירודים שבהם חיו, ולא ברר מילים: "כי בצפת כברדיצ'ב הישנה, אל כל המקום אשר העובר ישא את עינו יראה אך כי צואה וסחי ומיאוס היוצא מן הבתים ומהחצרות ועובר ברחובותיה כמו בבחל קדרון מלפנים. עד כי בעברי בתוכם הוכרחת לשים מטפחת למו פי ואפי שלא אחנק מסרח העודף והנודף". ובהערה בתחתית העמוד הוא מעיר: "המראה המגואלה הזאת יראה הרואה רק בחלק העליון מהעיר ששם יושבים אחינו ילידי רוסיה, גליציה ורומניה. ובחלק התחתון – ששם יושבים אחינו הספרדים – גם שם הרחובות אינם נקיים, אבל אינם דומים למחצרות כמו בחלק העליון".¹⁵

בצפת נועדה לבריל פגישה מפתיעה עם נשים דוברות אנגלית בבית משפחה ספרדית. התברר לו שהן נולדו בליברפול והוריהן שעלו לארץ לעת זקנה, השיאו לספרדים. כאן ציין בריל בחומרה: "בני הספרדים שמקפידים על הנקיות, ואינם מקפידים אם נשותיהם דומות לבהמות". יחסם של בני העדה הספרדית לנשותיהם קומם את בריל בעל ההשקפות האירופיות המתקדמות.

בטבריה הבחין בתכונה של היהודים יוצאי אירופה שקוממה אותו: "באחינו בני עדת האשכנזים אין כל חדש – המה נוהגים כמנהג פולין אשר משם באו וכמעט רוח אחד להם ולאחיהם היושבים בצפת". האשליה, להמשיך את "חיי פולין" בארץ ישראל נועדה, לדעתו, לכישלון.¹⁶ בספרו של בריל נמצאת גם הארה מעניינת על היחסים בקרב היהודים יוצאי אירופה. בפרק על ראש פינה מספר בריל כי רוב יושבי המקום היו יהודים יוצאי רומניה, ובהם שלוש משפחות של יוצאי רוסיה. נער מיוצאי רוסיה נתן את הרובה שלו לבן השייח' שביקש לנסותו. זה לא ידע להפעילו ונהרג מפליטת כדור. הערבים ביקשו לנקום נקמת דם קולקטיבית בכל היהודים "עד שהוגד להם כי בהמושב יושבים שני מינים יהודים. המין האחד הוא מרומניה והמין השני הוא מרוסיה, ונער שהרג (לפי דעתם) הוא ממין השני, ואם כן רק בני מינו ערבים בו".¹⁷

עוד סיפר כי יוצאי רומניה שהגיעו לחיפה עוררו את תדהמת התושבים הערבים בהתנהגותם. "אחינו בני רומאניה, רובם מתנהגים בכל הליכותיהם כמו בארץ רומאניה, בבית לא ישכנו רגליהם, סובבים

אליעזר בן יהודה

המה ונשיהם ובנותיהם הגדולות בעיר ויושבים בבתי קאפפע ומוכרי יין ושכר ומשקים בקוביא בין בחול ובין בשבת. ועל זאת היו לשנינה בפי עם הארץ, אמרם כי לא ראו מעודם יהודים כאלה".¹⁸ עדות אחרת על הרכב האוכלוסייה היהודית ביפו: "כמאה בתי אבות מבני ישראל יושבים עתה ביפו, אשר מספר יושביה בכלל הוא כעשרת אלפים נפש אדם. רובם של היהודים יושבי יפו הם מאלה שברחו על נפשם מארץ מרוקו מפני חמת המציק שם, ומעוטא דמנכר הוא מבני הנקראים אשכנזים (על אשר

במכתב בנימה כעושה שכתב שלוש שנים מאוחר יותר, התלונן בריל על כפיות הטובה שהפגין ידיו:

הגד נא לי ידידי מי שלחך ירשלימה, הרוסים ההרוסים או הבריטאנים. הלא הבריטאנים בחרו בך, ומה לך להצדיק או להרשיע את הממונים במכ"ע שונים תחת שם מסתתר אשר כלם הכירו כי אתה הוא ולא אחר, וכלם אמרו אין זה אלא מעשה נערו. אמור נא באיזו זכות דחית את הספרדים בשתי ידיים ושמת עיניך רק על הפאלאקים אשר אינם מן הישוב כי אם בעלי מזה ומריבה, אינם מכובדים על הבריות ולא יכבדו את הבריות. ידעתי כי מלים תשיבני כי על כן נטית אחריהם באשר ראית בהם רוח חיים, לא כן המה הספרדים אשר עצלות הטורקים דבקה במם.¹²

המחלוקות והריבים בין הקהילות האשכנזיות היהודיות באירופה באו לידי ביטוי בירושלים. "הטקטיקה הספרדית" של בריל היא אפוא חלק מהפוליטיקה האשכנזית... בתקופה זו לא היו יחסים של רוב ומיעוט בין הקהילות האשכנזית והספרדית בארץ; הן היו שוות, פחות או יותר, זו לזו בעוצמתן ובמעמדן. ובריל הסביר איך, לדעתו, עיתונאי יכול "לנווט" ביניהן, גם אם העימות הוא, בסופו של דבר, בלתי נמנע.

ורק דבר אחד ישנו ואם תעשהו תוכל עוד לשוב לכבודך הראשון בקודש ובחול. ל. הוא, כי תשוב ותתחבר להספרדים לא בלב ונפש כאשר התמכרת אל הפאלאקים בעלי הדמיון וההזיה, כי אם לפנים, באופן אשר יקוו כי ישיגו על ידך עזרה כחפצם לפי דרכם והם אינם נבהלים כמו האשכנזים החפצים שיהי עושה בטרם אור, כי גם בעבור עזרה מרחוק יטיבו לך פנים וירוממוך על, ועד מהרה ישכחו את עברתם השמורה בלבבם עליך. והיה כי ראו האשכנזים אשר הספרדים יקרוך ויאהבוך אזי ישובו גם המה וישחרו פניך, כי ידעתי עפ"י הנסיון כי האשכנזים אינם מתקנאים אלא בירך הספרדים, ולא יפחד לבבך פן ילשינוך האשכנזים אל הועד, כי ידעתי וגם אתה ידעת שדברי הספרדים יותר נשמעים בכל מקום, והנני בטוח בך כי תמצא אמתלא לתרץ דברייך הראשונים אדות הספרדים (כי אין כל ספק אצלי אשר בהראפארטען שלך בכרת את האשכנזים על פני הספרדים). ובדרך הזה אשוב כי אך אני לבטח בדבר מאמרי ב"הלבנון", והנני רואה כי בהראותי פנים שוחקות להספרדים הכעסתי את האשכנזים, ועוד יוסיפו לחרוק שן כאשר אודיע (אם הרבנים עצמם לא יבערו המזוייפים מקרבם) כי אין לסמוך על שום חתימה וחותם מהאשכנזים עד שתתקים החתימה בחתימת הרב של הספרדים.¹³

"הרושם היותר טוב עשו עלי הספרדים"

בשנת 1883 ביקר בריל בארץ ישראל, בראש מבצע התיישבותי של איכרים מרוסיה. הוא מצא ארץ ישראל דינמית יותר, ירושלים הפורצת מבין חומותיה. במהלך סיוריו הגיע גם לצפת, ושם מצא אישור לעמדותיו לטובת הספרדים, כולל תכונה טובה נוספת שפינס לא מצא בהם: נכונותם ליישוב הארץ ופתיחותם למרחביה. וכך הוא כתב בספרו יסוד המעלה:

בזמן הקצר שהתמהמתי בצפת היטבתי לראות כי אחינו היושבים בה אינם מן היישוב. רצוני לומר: אינם עוסקים ביישוב ארץ הקודש באחינו הירושלמי. פה בצפת אור צפן ליבם מהשכיל, על כן לא ירוממו משפל מצבם. זולתי על פני אחינו הספרדים ראיתי מרחפת רוח חיים כלשהו. כמה שונים מאחינו האשכנזים בשבתם בביתם ובלכתם בדרך ארץ ובהשקפתם על פני העולם אשר גם הם ישאפו אווירו.¹⁴

ובעונה אחת, גם הפרויקט שלנו".²⁴ נראה שגם בישראל של ימינו אין עדיין הסכמה על פרויקט כזה.

הערות

1 G.W. Allport, *The Nature of Prejudice*, Cambridge, MA 1954, p. 192 (להלן: Allport, *The Nature*).

2 R.M. Williams, *Strangers Next Door: Ethnic Relations in American Communities*, Englewood Cliffs, NJ 1964, p. 29

3 R.W. Brown, *Social Psychology*, New York 1965, p. 172-189

4 Allport, *The Nature*, p. 200

5 J. Larrain, *Ideology and Cultural Identity*, Cambridge 1994, p. 142 (להלן: Larrain, *Ideology*).

6 S. Hall, "Cultural Identity and Diaspora", in: J. Rutherford (ed.), *Identity, Community, Cultural Difference*, London 1990, p. 225

7 R. Colls & P. Dodd (eds.), "Introduction", in: idem, *Englishness, Politics and Culture 1880-1920*, London 1986

8 Larrain, *Ideology*, pp. 163-164

9 P. Gilroy, "Diaspora and the Detours of Identity", in K. Woodward (ed.), *Identity and Difference*, London, 1997, p. 339

10 הציטוטים לקוחים מתוך מכתבו של יחיאל בריל ל"מ פינס, ביום ה' של פרשת ראה תרל"ח, בנספחים למאמרו של א"ר מלאכי, "לתולדות הלכנון (אגרות ר' יחיאל בריל ל"מ פינס)", בתוך: ספר היובל למאיר וכסמן (במלאת לו שבעים שנה), ירושלים-תל-אביב תשכ"ז-1966, עמ' 127-129 (להלן: מכתב בריל לפינס).

11 שם.

12 מכתב לפינס, ערב שבת שובה תרמ"א, שם, עמ' 133.

13 שם, עמ' 134-135.

14 י' בריל, **יסוד המעלה**, מהדורה חדשה מצולמת בעריכת ג' קרסל, ירושלים 1978, עמ' 223-225.

15 שם.

16 שם, עמ' 228.

17 שם, עמ' 188.

18 שם, עמ' 193.

19 שם, עמ' 195.

20 א' בן-יהודה, **החלום ושברו: מבחר כתבים בענייני לשון**, ההדיר ר' סיוון, ירושלים 1978, עמ' 97. עיון מורחב ביחסם של בן-יהודה ועיתוניו לספרדים, ראו בעבודת המוסמך של תמיר קרקסון, **עיתונות בן-יהודה והספרדים**, אוניברסיטת תל-אביב, 2013.

21 שם, עמ' 106.

22 מכתב לפינס.

23 שם, עמ' 229.

24 J. Habermas, "The Limits of Neo-Historicism", in idem, *Autonomy and Solidarity*, London 1992, p. 143

מדברים בשפת אשכנזי בלולה), מהם ישבו לפנים בירושלים ומהם חדשים מקרוב באו מחו"ל".¹⁹ מכספי ה"חלוקה" נהנו רק הירושלמים הוותיקים.

בתקופת ביקורו של יחיאל בריל בארץ ישראל נמצא שם אליעזר בן-יהודה הצעיר, עולה טרי מפריס. הוא התקרב ליחיאל מיכל פינס ולישראל דב פרומקין, עורך **החבצלת**, שבן-יהודה שיגר לו כתבות מפריס. בן-יהודה לא הסתיר את העדפתו להגייה הספרדית בתור זו של העברית המחודשת. מעניין, עם זאת, לצטט מפיו את תיאור "התכונות הספרדיות" מעבר לשאלות הגייה ולשון...

הרושם היותר טוב, היותר נעים, עשו עלי הספרדים. רובם היו בעלי צורה, בעלי דמות יפה, כולם היו הדורים בלבושם המזרחי, פרקם היה נאה, מנהגם נחמד, כמעט כולם סחו עם בעל ה"חבצלת" בעברית, והלשון היתה שגורה בפהם, טבעית, רבת-מלים, רבת מטבעות של דיבור קבועות, וההברה כליכך מקורית, כליכך מזרחית מתוקה! המבקרים האשכנזים מכל הכיתות היו רובם ככולם בעלי צורה גלותית. רק היותר זקנים שבהם, שהם באו כשהאשכנזים היו עדיין המיעוט בעדת היהודים בירושלים, כבר התבוללו קצת בהספרדים ודמו להם קצת, בלבושם וגם במנהגיהם, והחותם הגלותי נמחק קצת גם מעל פניהם.²⁰

במקום אחר הוא סיפר על שכירת דירתו הראשונה בירושלים ועל המפגש עם שכניו הספרדים:

ובשכנות קרובה זו עם המשפחה היהודית הספרדית הזאת הספקנו לראות בעינינו במהרה, עד כמה היהודים הספרדים אוהבים הניקיון ועד כמה הם מדקדקים בדבר זה אפילו במקום צנעה, בחדרי-חדרים. זו היתה משפחה ענייה, שבקושי הרוויחה לחם צר ומים לחץ, ואף-על-פי כן, רצפת החדר היתה נקייה מרוב רחיצה ומירוק ושטיפה במים כמעט בכל יום, וכל החדר האפל היה כמעט מבהיק מטהר לבנת הסיד של הכתלים, וכל כלי תשמישי הבית והתבשיל היו באמת נוצצים בטוהר ניקיונם. הזכרתי פרט זה כאן דרך-אגב, מפני שהוא היה אחת הסיבות, שפעלו עלי בדבר התייחסותי אחר-כך להספרדים והאשכנזים.²¹

נראה שהמתחים העדתיים היו קיימים גם לפני 140 שנה – עד כדי כך קיימים, שבריל ציין, כפי שקראנו במכתבו לפינס: "דבר יקר מאד בירושלים שאשכנזי וספרדי יאהב איש את רעהו".²² הסטראוטיפים קיימים, אם כי לא תמיד זהים לאלה של ימינו, אבל מתחים על רקע אתני או פולחני אין פירושם מלחמה. ובריל הקפיד לדבר על "אחינו הספרדים" כמו על "אחינו האשכנזים" – הזהות העדתית מתמזגת לזהות לאומית.

"אלה הם ראשי הפרקים מהלכות ההנהגה בירושלים", כתב בסיכום מכתבו הראשון לפינס, "ואחרי שבתך בירושלים ימים או עשור – תבין מה טיבם".²³ דומה שגם היום, אחרי יותר ממאה שנים, עדיין לא הבנו. "הזהות", אמר יורגן הברמאס, "איננה נתונה מראש, אלא היא, בעת